

**DAVLAT BOSHQARUVIDA FUQAROLAR ISHTIROKINI KENGAYTIRISHNING
HUQUQIY MEXANIZMLARI****Tuyev Baxodir Baxtiyorovich**

Buxoro innovatsiyalar universiteti magistranti.

baxodirtuyev69@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.22058036>

Annotatsiya. Ushbu maqola davlat boshqaruvida fuqarolar ishtirokini kengaytirishning huquqiy mexanizmlarini tadqiq etishga bag'ishlangan. Tadqiqotda fuqarolar ishtirokining konstitutsiyaviy asoslari, murojaat instituti, jamoatchilik nazorati, normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining jamoatchilik muhokamasi, elektron petitsiyalar va ochiq byudjet kabi mexanizmlar tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli platformalar orqali fuqarolar ishtirokini ta'minlashning zamonaviy shakllari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari yoritib berilgan. Maqolada fuqarolar ishtiroki mexanizmlarining samaradorligini oshirish yuzasidan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: davlat boshqaruvi, fuqarolar ishtiroki, jamoatchilik nazorati, murojaat instituti, jamoatchilik muhokamasi, elektron petitsiya, ochiq byudjet, elektron hukumat, ochiqlik, xalq hokimiyati.

**LEGAL MECHANISMS FOR EXPANDING CITIZEN PARTICIPATION IN PUBLIC
ADMINISTRATION**

Annotation. This article is devoted to the study of legal mechanisms for expanding citizen participation in public administration. The study analyzes the constitutional foundations of citizen participation, the institution of appeals, public control, public discussion of draft normative legal acts, electronic petitions, and the open budget. It also highlights modern forms of ensuring citizen participation through digital platforms, existing problems, and ways to eliminate them. The article develops proposals for increasing the effectiveness of citizen participation mechanisms.

Keywords: public administration, citizen participation, public control, institution of appeals, public discussion, electronic petition, open budget, e-government, transparency, people's power.

KIRISH

Zamonaviy demokratik davlatning muhim belgisi – davlat boshqaruvi jarayonlarida fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlashdir. Fuqarolar ishtiroki davlat qarorlarining sifatini oshiradi, hokimiyat va jamiyat o'rtasidagi ishonchni mustahkamlaydi, korrupsiyaviy holatlarning oldini oladi hamda davlat siyosatining xalq manfaatlariga muvofiqligini kafolatlaydi. Aksincha, fuqarolarning boshqaruvdan chetlashtirilishi qarorlarning hayotdan uzilishiga va ijtimoiy keskinlikning ortishiga olib keladi.

O'zbekistonda so'nggi yillarda "xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqqa xizmat qilishi kerak" degan tamoyil davlat siyosatining asosiy g'oyasiga aylandi. Ushbu tamoyilni amalga oshirish fuqarolarning davlat boshqaruvida ishtirok etish mexanizmlarini institutsional va huquqiy jihatdan mustahkamlashni taqozo etadi. 2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiya xalq hokimiyatchiligi va fuqarolar ishtirokining konstitutsiyaviy asoslarini yanada kengaytirdi.

Mazkur maqolaning maqsadi – davlat boshqaruvida fuqarolar ishtirokini kengaytirishning huquqiy mexanizmlarini kompleks tahlil qilish, ularning amaldagi holatini baholash va samaradorligini oshirish yo‘llarini asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Fuqarolar ishtiroki muammosi siyosiy-huquqiy fanlarda keng o‘rganilgan. Xorijiy adabiyotda fuqarolar ishtirokining darajalari to‘g‘risidagi klassik nazariyalar, jumladan ishtirokning axborot berish, maslahatlashish va hamkorlikda qaror qabul qilish bosqichlari farqlanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda raqamli demokratiya, elektron ishtirok (e-participation) va ochiq hukumat (open government) konsepsiyalari rivojlantirilmoqda. Xalqaro amaliyotda BMTning elektron hukumat bo‘yicha so‘rovlarida davlatlarning elektron ishtirok indeksi muntazam baholanadi.

O‘zbek huquqshunosligida fuqarolar ishtiroki masalalari konstitutsiyaviy huquq va ma‘muriy huquq doirasida o‘rganilgan. O.T.Xusanovning “Konstitutsiyaviy huquq” darsligida xalq hokimiyatchiligi prinsipi va uni amalga oshirish shakllari yoritilgan. So‘nggi yillardagi ilmiy maqolalarda jamoatchilik nazorati instituti, elektron petitsiyalar va ochiq ma‘lumotlar portallari faoliyati tahlil qilinmoqda.

Tadqiqotda normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish metodi (Konstitutsiya va tegishli qonunlar normalarini o‘rganish uchun), tizimli tahlil metodi (ishtirok mexanizmlarini yaxlit tizim sifatida qarash uchun), qiyosiy metod (xalqaro tajribani solishtirish uchun) hamda umumlashtirish metodi qo‘llanildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijasida davlat boshqaruvida fuqarolar ishtirokini ta‘minlovchi huquqiy mexanizmlar tizimi aniqlandi va ular quyidagicha tasniflandi.

Birinci mexanizm – konstitutsiyaviy asoslar. Konstitutsiyaga muvofiq, xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir. Fuqarolar jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o‘z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga ega. Bunday ishtirok o‘zini o‘zi boshqarish, referendumlar o‘tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda shakllantirish yo‘li bilan amalga oshiriladi. Saylov huquqi, referendum instituti va deputatlar orqali vakillik – ishtirokning an‘anaviy konstitutsiyaviy shakllari hisoblanadi.

Ikkinchi mexanizm – murojaat instituti. Fuqarolarning davlat organlariga murojaat qilish huquqi Konstitutsiyada kafolatlangan bo‘lib, uni amalga oshirish tartibi “Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to‘g‘risida”gi Qonun (O‘RQ-378-son, 2014-yil 3-dekabr) bilan belgilangan. Qonunga muvofiq murojaatlar ariza, taklif va shikoyat shaklida og‘zaki, yozma yoki elektron tarzda berilishi mumkin. Prezident virtual qabulxonasi va xalq qabulxonalarning tashkil etilishi ushbu institutni sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tardi – fuqaroning murojaati endi davlat boshqaruvidagi muammolarni aniqlashning muhim kanaliga aylandi. Taklif shaklidagi murojaatlar orqali fuqarolar davlat organlari faoliyatini takomillashtirishga bevosita hissa qo‘shishi mumkin.

Uchinchi mexanizm – jamoatchilik nazorati. “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi Qonun (2018-yil 12-aprel) fuqarolar, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalarining davlat organlari faoliyati ustidan nazorat olib borish shakllarini belgilaydi. Jamoatchilik muhokamasi, jamoatchilik eshituvi, jamoatchilik monitoringi va jamoatchilik ekspertizasi kabi shakllar orqali fuqarolar davlat qarorlarining qabul

qilinishi va ijrosini kuzatib borishi mumkin. Davlat organlari faoliyatining ochiqqligini baholash tizimi ham ushbu mexanizmni to'ldiradi.

To'rtinchi mexanizm – normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining jamoatchilik muhokamasi. Barcha vazirlik va idoralar tomonidan ishlab chiqilayotgan qonun hujjatlari loyihalari regulation.gov.uz portalida joylashtirilib, jamoatchilik muhokamasiga qo'yiladi. Har bir fuqaro loyiha yuzasidan o'z fikr-mulohazasini bildirishi mumkin. Ushbu mexanizm huquq ijodkorligi jarayonini ochiq qilib, qonunlarning hayotiyligini oshirishga xizmat qiladi.

Beshinchi mexanizm – elektron petitsiyalar va raqamli ishtirok platformalari. “Mening fikrim” portali orqali fuqarolar jamoaviy murojaatlar yo'llash imkoniyatiga ega bo'lib, belgilangan miqdordagi ovoz to'plagan petitsiyalar tegishli davlat organlari va Oliy Majlis tomonidan ko'rib chiqiladi. “Elektron hukumat to'g'risida”gi Qonun (2015-yil 9-dekabr) asosida davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi fuqarolarning davlat bilan muloqotini soddalashtirdi.

Ochiq byudjet portali orqali esa fuqarolar mahalliy byudjet mablag'larining bir qismini taqsimlashda bevosita ovoz berish orqali qatnashadi – tashabbusli byudjet loyihalari aynan aholi tanlovi asosida moliyalashtiriladi.

Oltinchi mexanizm – mahalliy darajadagi ishtirok. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari – mahallalar mahalliy ahamiyatga ega masalalarni hal etishda aholining bevosita ishtirokini ta'minlaydi. Ochiq byudjet jarayonida mahalla darajasidagi loyihalarining ustuvorligi ham aynan shu bo'g'inning ahamiyatini ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar tahlili O'zbekistonda fuqarolar ishtirokining huquqiy mexanizmlari tizimli shakllantirilganini ko'rsatadi. Ayni paytda ularning amaliy samaradorligi bilan bog'liq bir qator masalalar muhokama talab etadi.

Birinchidan, ishtirok mexanizmlarining rasmiy mavjudligi bilan ularning real ta'siri o'rtasida tafovut kuzatilishi mumkin. Jamoatchilik muhokamasiga qo'yilgan loyihalar yuzasidan bildirilgan fikrlarning qanchasi inobatga olingani to'g'risida fuqarolarga qaytma aloqa berilishi har doim ham ta'minlanmaydi. Fikr bildirgan fuqaro o'z taklifining taqdirini bilmasa, ishtirokka bo'lgan qiziqish so'nadi. Shu bois har bir muhokama yakunida kelib tushgan takliflar va ularning inobatga olinishi yuzasidan umumlashma e'lon qilish amaliyotini majburiy qilish maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, raqamli ishtirok imkoniyatlari aholining barcha qatlamlari uchun teng darajada ochiq emas. Keksa yoshdagi fuqarolar, uzoq hududlar aholisi va raqamli ko'nikmalari cheklangan shaxslar elektron platformalardan foydalanishda qiynaladi. Raqamli tengsizlikni bartaraf etish uchun an'anaviy ishtirok shakllarini saqlab qolish hamda mahallalar va davlat xizmatlari markazlarida fuqarolarga ko'maklashish tizimini rivojlantirish zarur.

Uchinchidan, jamoatchilik nazorati sub'ektlarining, ayniqsa nodavlat notijorat tashkilotlarining institutsional salohiyati kuchaytirilishi lozim. Nazorat samarali bo'lishi uchun uni amalga oshiruvchi tuzilmalar mustaqil, professional va resurslar bilan ta'minlangan bo'lishi kerak. Shuningdek, jamoatchilik nazorati natijalariga davlat organlarining munosabat bildirish majburiyati va muddatlari aniq belgilanishi muhim.

To'rtinchidan, fuqarolarning huquqiy ongi va ishtirok madaniyati masalasi dolzarbdir.

Mexanizmlar qanchalik mukammal bo'lmasin, fuqarolar ulardan xabardor bo'lmasa va foydalanmasa, ular qog'ozda qolib ketadi. Ta'lim muassasalarida fuqarolik ta'limini kuchaytirish, ommaviy axborot vositalari orqali ishtirok imkoniyatlarini targ'ib qilish uzoq muddatli istiqbolda ishtirok madaniyatini shakllantiradi.

XULOSA

Davlat boshqaruvida fuqarolar ishtirokini kengaytirishning huquqiy mexanizmlari tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda ushbu sohada yaxlit huquqiy baza yaratilgan: konstitutsiyaviy asoslar mustahkamlangan, murojaat va jamoatchilik nazorati institutlari qonuniy tartibga solingan, huquq ijodkorligida jamoatchilik muhokamasi joriy etilgan, elektron petitsiya va ochiq byudjet kabi raqamli ishtirok shakllari rivojlantirilmoqda. Ushbu mexanizmlar birgalikda fuqaroning davlat boshqaruviga ta'sir o'tkazishining ko'p kanalli tizimini tashkil etadi.

Tizim samaradorligini oshirish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi: jamoatchilik muhokamasi natijalarini majburiy e'lon qilish va qaytma aloqa mexanizmini mustahkamlash; raqamli tengsizlikni bartaraf etish choralarini ko'rish; jamoatchilik nazorati sub'ektlarining salohiyatini oshirish va nazorat natijalariga munosabat bildirish tartibini aniqlashtirish; elektron petitsiyalarni ko'rib chiqish tartibini yanada takomillashtirish; hamda fuqarolik ta'limi orqali aholining ishtirok madaniyatini yuksaltirish. Fuqarolar ishtiroki real va natijali bo'lgandagina davlat boshqaruvi chinakam xalq manfaatlariga xizmat qiladi va "inson qadri uchun" tamoyili amalda o'z ifodasini topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (yangi tahrir). 2023-yil 30-aprel referendumida qabul qilingan. – Lex.uz: <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ-378-son, 2014-yil 3-dekabr, keyingi o'zgartirishlar bilan). – Lex.uz.
3. O'zbekiston Respublikasining "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi Qonuni (2018-yil 12-aprel). – Lex.uz.
4. O'zbekiston Respublikasining "Elektron hukumat to'g'risida"gi Qonuni (2015-yil 9-dekabr). – Lex.uz.
5. O'zbekiston Respublikasining Saylov kodeksi (2019-yil 25-iyun). – Lex.uz.
6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent : "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. – 464 b.
7. Xusanov O.T. Konstitutsiyaviy huquq : darslik. – Toshkent : "Yuridik adabiyotlar publish", 2022.
8. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portali. – <https://regulation.gov.uz>
9. "Mening fikrim" jamoaviy murojaatlar portali. – <https://meningfikrim.uz>
10. Ochiq byudjet portali. – <https://openbudget.uz>